

Helena Tyrväinen

Suomalais-virolaisesta musiikkitieteen tutkimusyhteistyöstä

FT Helena Tyrväinen (helena.tyrvainen@helsinki.fi) on musiikinhistorian tutkija Helsingin yliopiston musiikkitieteen oppisuuntauksessa. Hänen julkaisunsa käsittelevät kulttuurienvälisen suhteiden kysymyksiä, kulttuuripääkaupunkien toimintatapaa, suomalais-ranskalaisia ja ranskalais-pohjoismaisia musiikkiyhteyksiä sekä Uno Klamin musiikkia, ja hän on toimittanut tieteellisiä kokoomateoksia. Hän on valmistunut myös Sibelius-Akatemian solistiselta linjalta sekä harjoittanut musiikkitieteen opintoja Columbia Universityssä ja Pariisin École Pratique des Hautes Étudesissä. Hän on ollut viimeksi mainitun korkeakoulun ja Cambridgen yliopiston vieraileva tutkija.

DOI: 10.51816/musiikki.144764

Suomalais-virolaisesta musiikkitieteen tutkimusyhteistyöstä

Helena Tyrväinen
.....

Musiikin vuoden 2023 viimeisestä numerosta ”Baltian maiden ja Itämeren alueen musiikki, musiikillinen yhteiskunta, ilmiöt ja verkostot” (Vol. 53 nro 4) selviää, että suomalainen musiikintutkimus on ottamassa uudelleen haltuunsa Itämeren alueen musiikin historian tutkimusta. Akatemiatutkija Nappu Koivisto-Kaasikin ja päätoimittaja Tuire Ranta-Meyerin teemanumeron problematiikkaa esittelevästä pääkirjoituksesta ”Paikallisia, kansallisia ja ylijäisiä musiikintutkimuksen näkökulmia Itämeren alueen ja Baltian maiden viitekehyksessä” käy kiinnostavasti ilmi, että näkökulmat ja teorianmuodostus ovat uusia. Niistä oli antoisaa lukea.

Toisaalta kiinnittää huomiota, että huomattava kappale erityisemmin aiempaa suomalais-virolaista musiikkitieteellistä yhteistyötä on nyt vaarassa unohtua. Tähän johtanutta kehitystä selittänevät ainakin osin viime vuosikymmenten kuluessa tapahtuneet suuret muutokset maamme eri yliopistojen musiikkitieteen harjoituksen profiileissa. Yhteistyötä on *Musiikin* pääkirjoituksessa mainitun Itämeri-projektin ja Fabian Dahlströmin sille antaman tutkimuspanoksen jälkeen tosiasiansa ollut varsin paljon eikä vain musiikkisemiootikko Eero Tarastin Tarton-kontaktien myötä. On ehkä paikallaan täydentää pääkirjoituksen tietoja.

Ennen Neuvostoliiton hajoamista, 1980-luvun ja 1990-luvun taitteessa, ryhmä Helsingin yliopiston musiikkitieteilijöitä – opettajia ja opiskelijoita – teki vierailun Tallinnan konservatorioon, oppilaitokseen, joka nimettiin 1993 ensin Viron musiikkiakatemiaksi ja myöhemmin Viron musiikki- ja teatteriakatemiaksi (Eesti muusika ja teatriakadeemia) (The birth of a Higher Music School). Leo Normet (1922–1995) oli vielä konservatorion musiikkitieteen professori. Yhteydenpito Helsingin yliopiston musiikkitieteen laitoksen ja Tallinnan konservatorion musiikkitieteilijöiden välillä jatkui tuon vierailun jälkeen vilkkaana.¹ Helsingin yliopiston musiikkitieteilijä

1 Tästä kertoo myös Helsingin yliopiston musiikkitieteen laitoksen julkaisema *Musiikkitiede* 1990 (2), joka sisältää Jaan Rossin (vatjalaiset kansanlaulut), Merike Vaitmaan (Arvo Pärt), Leo Normetin (virolainen musiikki) ja Ingrid Rütelin (Viron kansanmusiikki) artikkelit.

Outi Jyrhämä ensimmäisten joukossa otti Viron musiikkiin ja musiikkiteeseen vahvan kontaktin muun muassa tehden Tallinnassa pitkään tutkimustyötä (vrt. Jyrhämä 1991; Jyrhämä 1992; Siitan 1994; Jyrhämä 1995).

Silloisissa vaikeissa oloissa Helsingin yliopiston musiikkitieteilijät saattoivat olla virolaisen musiikkiteeden tukena muun muassa toimittamalla Tallinnaan musiikkitieteellistä kirjallisuutta, josta siellä oli ankara puute. Hämmästyttävän pian Tallinnasta kuitenkin tuli kansainvälisten musiikkitiedekeskustelujen aktiivinen keskus.

Sibelius-Akatemialla oli Viron musiikkiakatemiaan omia musiikin-teorian alan kontaktejaan. Tutkijatapaamisissa, joissa musiikkiakatemian Schenker-analyysiin perehtynyt professori Mart Humal oli aktiivinen keskustelija, vierailivat ainakin Hannu Apajalahti, Marcus Castrén, Tuukka Ilomäki, Kai Lindberg, Cecilia Oinas, Lauri Suurpää, Timo Virtanen ja Olli Väisälä. Veijo Murtomäki ja Magdeburgin yliopistossa silloin toiminut Tomi Mäkelä osallistuivat virolaiselle säveltäjälle Eduard Tubinille omistettuihin konferensseihin, ja Murtomäki tutustui henkilökohtaisesti pianisti, säveltäjä, poliitikko Vardo Rummeseniin (1942–1915). Murtomäen *Helsingin Sanomissa* ja *Rondossa* julkaistujen kirjoitusten myötävaikutuksella Viron musiikki tuli tutuksi myös suurelle suomalaisyleisölle.

Kun professori Urve Lippus (1950–2015) affiliaationa on *Musiikin* pääkirjoituksessa virheellisesti mainittu Tarton yliopisto, varjostaa tämä ikävästi hänen elämäntyönsä suurta merkitystä. Lippus vaikutti tärkeimmät ammatilliset vuotensa tosiasiaassa Tallinnassa. Hän oli vuodesta 1990 alkaen Tallinnan konservatorion musiikkiteeden oppiainejohtaja ja vuodesta 1995, väiteltään samana vuonna Helsingin yliopistossa, musiikkiakatemian musiikkiteeden professori ja musiikkiteeden osaston johtaja. (Urve Lippus, Curriculum Vitae.)

Palautetun itsenäisyyden myötä Virossa tuli 1990-luvun alussa ajankohtaiseksi panostaa neuvostoaikana ohitettuun Viron kansallisen musiikin historian tutkimukseen, mikä tapahtui Urve Lippusin johdolla. Tämän suuren projektin alkuvaiheeseen sijoittuvat suomalaisesta musiikin historian kirjoituksesta väitelleen Matti Huttusen opetusvierailut Viron musiikkiakatemiaan. Voin tässä yhteydessä tuoda esiin myös oman, 1980- ja 1990-lukujen vaihteen Tallinnan-vierailusta alkaneen ja vuosikymmenten mittaiseksi kasvaneen yhteistyöni Urven kanssa (ks. myös Tyrväinen 2017, 45–46). Vain harvat Suomessa seurasivat noihin aikoihin musiikin historian tutkimuksen ajankohtaista kansainvälistä teorianmuodostusta. Se juuri – esimerkiksi musiikin paikallista, kansallista ja ylikansallista sidosta, valtakunnanrajojen merkitystä, musiikin ammattilaisten liikkuvuutta

sekä ylipäätään historiallista muutosta koskevat kysymyksenasettelut – oli Urven ja minun yhteistyössämme keskeistä sisältöä.

Urve Lippus ja hänen virolaiset kollegansa järjestivät Tallinnassa muiden muassa kansainväliset symposiumit ”Music History Writing and National Culture’ (1995), ’Musical Crossroads in Estonia’ (1997), ’Musical Metropols for North-Eastern Europe and Different Aspects of Musical Life around the Turn of the 19th and 20th Centuries” (2003), ’19th-Century Musical Life: Structures and Processes’ (2008) ja ’New Music in History Writing and New Approaches to Writing Music History’ (2012). Paikallista kontaktihenkilöistä tulivat tutuiksi Urven ja Mart Humalin lisäksi Margus Pärtlas (nykyisin akatemian apulaisrehtori), Kristel Pappel, Toomas Siitan (viimeiset kaksi nykyisin musiikkitieteen professoreita), Maris Männik, Merike Vaitmaa, Kerri Kotta, Anu Schaper (ent. Sõõro), Anu Kõlar, Geiu Rohtla ja muut. Osallistuin esitelmöitsijänä kaikkiin näihin tapahtumiin, joihin saapui muitakin suomalaisia.

Kuva 1. Konferenssi Tallinnan musiikki- ja teatteriakatemiassa noin vuonna 2005. Vasemmalta apulaisrehtori Margus Pärtlas, professori Urve Lippus ja Helena Tyrväinen. Kvalälhde: Helena Tyrväisen kotialbumi.

Konferenssissa 'La France dans la musique nordique – Relations musicales franco-nordiques, 1900–1939' (Ranska Pohjoismaiden musiikissa – ranskalais-pohjoismaiset musiikkisuhteet 1900–1939), jonka itse järjestin Pariisin Institut Finlandais'ssa toukokuussa 1999, Urve piti esitelmän 'French Music and the Formation of Estonian National Style'. Tuossa yhteydessä hän tutustui kauaskantoisin seurauksin Royal Holloway University of Londonin professoriin Jim Samsoniin, yhteen maailman johtavista musiikin historian tutkimuksen teoreetikoista, josta myös tuli väitöskirjani toinen ohjaaja. Urve kutsui Samsonin sittemmin Tallinnaan kokonaisten opetusperiodien pitäjäksi.

Urve Lippus ja minä ideoimme yhdessä kolme International Musicological Societyyn viiden vuoden välein järjestettävän kongressin ohjelmiin hyväksytyä istuntoa, jotka Urve organisoi. Ensimmäinen istunto oli Leuvenissä 2002. Valitsimme teeman 'Musical Migrations'² ja otsikoimme istuntomme 'Musical Crossroads in Northeastern Europe'. Istunnon osallistujat olivat Tomi Mäkelä, Matti Huttunen, Helena Tyrväinen, Janna Kniazeva, Margus Pärtlas ja Kristel Pappel. (IMS 2002, 82, 320–323.)

Kuva 2. International Musicological Societyyn kongressi, Leuven 5.8.2002. Etualalla vasemmalta Helena Tyrväinen, Mihhail Saponov, Tomi Mäkelä, Margus Pärtlas, Matti Huttunen. Kuvalähde: Helena Tyrväisen kotialbumi.

2 Kongressissa oli kahdeksan eri teemaa.

Istuntomme Zürichin kongressissa 2007, jolloin teema oli 'Transitions', oli otsikoitu 'Musical Life and Ideas Concerning Music in the Aftermath of the First World War and Russian Revolution: Reconstructing the Establishment in the Countries around the Baltic Sea'. Jim Samson oli istunnon puheenjohtaja, ja esitelmöitsijät olivat Wolfgang Mende, Urve Lippus, Kristel Pappel, Stefan Weiß ja Helena Tyrväinen. (IMS 2007 134–136.) Viimeinen IMS-kongressi ennen Urven kuolemaa pidettiin Roomassa 2012, teemana 'Musics, Cultures, Identities'. Istuntomme nimi oli 'The Scope of a Nordic Composer's Identity: National Cultures and Exoticism'. Esitelmöitsijät olivat Glenda Dawn Goss, Helena Tyrväinen, Urve Lippus ja Anu Veenre. (IMS 2012, 194–196.)

Urve Lippusin ja minun välisen yhteistyön luonne ja merkitys eivät ehkä varsinaisesti kantautuneet Suomeen asti,³ näkyihän näissä kongresseissa aina huomattavan vähän suomalaisia. Urven postuumi ranskankielinen artikkeli 'La musique française et la vie musicale estonienne des années 1920 et 1930' (Ranskalainen musiikki ja Viron musiikkielämä 1920- ja 1930-luvuilla) on paraikaa Peter Lang -kustantamossa osana toimittamaani antologiaa *Des notes sur la neige. Les relations musicales entre la France et les pays du Nord (Danemark, Estonie, Finlande, Norvège, Suède), 1900-1939* (Nuotteja/merkintöjä lumessa. Ranskan ja pohjoisen maiden (Norja, Ruotsi, Suomi, Tanska, Viro) musiikkisuhteet 1900–1939), joka odottaa ilmestymistä. Urven viimeisiin tutkimusaiheisiin kuuluivat muiden muassa Viron esittävä säveltaide (Steinbach & Lippus, toim. 2009), pakolaismuusikot sekä uusi venäläinen musiikki Tallinnassa ja Tartossa 1920–1930-luvuilla.

Kuten totesin, virolais-suomalaiseen musiikkitiedeyhteistyöhön Tallinnassa osallistuivat monet suomalaiset. Eri historiakonferensseissa jäivät mieleen jo mainittujen lisäksi ainakin Fabian Dahlström, Erkki Salmenhaara, Vesa Kurkela, Matti Vainio, Ulla-Britta Broman-Kananen ja Seija Lappalainen.

3 Erittelen Uuno Klamia koskevassa väitöskirjassani (Tyrväinen 2013) Klamin sävellystyylin kehitystä Itämeren koillisalueen historiallisten muutosten kontekstissa. Klami osallistui alkuvuonna 1919 Viron vapaussotaan.

Lähteet ja kirjallisuutta

IMS 2002 = *International Musicological Society. 17th International Congress. Leuven 1–7 August 2002. Programme Abstracts*. Leuven: International Musicological Society & Alamire Foundation.

IMS 2007 = *Passagen. 18 Kongress der Internationalen Gesellschaft für Musikwissenschaft Zürich, 10. bis 15. Juli 2007. Programm*. Hans-Joachim Hinrichsen ja Laurenz Lütteken Christina Urchueguía (toim.). Kassel, Basel, London, New York, Praha: Bärenreiter.

IMS 2012 = *Musics, Cultures, Identities. IMS 19th Congress. Roma 1–7 July 2012. Programme and Abstracts*. Laura Bognetti ja Daniela Macchione (toim.). Roma: Accademia Nazionale di Santa Cecilia.

Jyrhämä, Outi. 1991. ”Kaksi müütilist neidu”. *Teater, muusika, kino* (7): 14–25, suomen kielestä viroksi kääntänyt Maris Männik.

Jyrhämä, Outi. 1992. ”Kolme näkökulmaa haikuun”. *Musiikkitiede* (1–2): 99–120.

Jyrhämä, Outi. 1995. ”Viron musiikin historian rakennetekijöistä”. Teoksessa Seppo Zetterberg (toim.): *Viro: historia, kansa, kulttuuri*. Helsinki: SKS: 300–309.

Lippus, Urve, Curriculum Vitae. [Tark. 4.3.2024.] <https://ema.academia.edu/UrveLippus/CurriculumVitae> (sis. julkaisuluettelon).

Murtomäki, Veijo. 2007. ”The Reception of Eduard Tubin’s Music in Finland with Some Remarks on His Vocal Pieces Based on Finnish Texts”. *Rahvusvahelise Eduard Tubina ühingu Aastaraamat/ Yearbook of International Eduard Tubin Society* (7): 33–45.

Murtomäki, Veijo. 2009. ”Sümfoonik kahe maa vahel”. *Rahvusvahelise Eduard Tubina ühingu Aastaraamat/Yearbook of the International Eduard Tubin Society* (9): 9–14.

Murtomäki, Veijo. 2009. ”Eduard Tubina muusika retseptisioon Soomes”. *Rahvusvahelise Eduard Tubina ühingu Aastaraamat/Yearbook of the International Eduard Tubin Society* (9): 15–26.

Murtomäki, Veijo. 2015. ”Viron musiikin voimamies. Vardo Rummesen 1942–2015”. *Helsingin Sanomat* 2.9.

Musiikkitiede 1990 (2).

Mäkelä, Tomi. 2005. ”’Eine sehr ernste philosophische Diskussion’: Urbane und imaginierte Räume in Eduard Tubins sechster Sinfonie”. *Rahvusvahelise Eduard Tubina ühingu Aastaraamat /Jahrbuch der Internationalen Eduard-Tubin-Gesellschaft* (5), hrsg. von Mart Humal und Gerhard Lock: 60–74.

Res Musica (2017). Dedicated to Urve Lippus, toim. Jaan Ross (9). [Tark. 2.3.2024.] <https://resmusica.ee/en/res-musica-9-2017/>

Siitan, Toomas. 1994. ”Viron musiikin historia ennen 1800-lukua”. *Musiikkitiede* (1–2): 75–88, viron kielestä suom. Outi Jyrhämä.

Lippus, Urve ja Kadri Steinbach. 2009. *Eesti helisalvestised 1939/ Estonian Sound Recordings 1939*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. Sis. 12 CD:tä ja tekstikirjan (304 s.), kirjoittajina Urve Lippus, Kadri Steinbach, Ilvi Rauna, Claus Byrith ja Morten Hein.

”The birth of a Higher Music School”, Estonian Academy of Music and Theatre, History. [Tark. 29.2.2024.] <https://eamt.ee/en/about/the-academy/history/>

Tyrväinen, Helena. 2013. *Kohti Kalevala-sarjaa: identiteetti, eklektisyys ja Ranskan jälki Uno Klamin musiikissa*. Acta musicologica fennica 30 & Suomen musiikkikirjastoyhdistyksen julkaisusarja 172. Helsinki: Suomen musiikkitieteellinen seura & Suomen musiikkikirjastoyhdistys. [Tark. 3.3. 2024.] <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-98479-9-3>.

Tyrväinen, Helena. 2015. ”Urve Lippus (1950–2015), Viron musiikin historian tutkimuksen organisoiija. Kuolleet”. *Helsingin Sanomat* 26.6. [Tark. 2.3.2024.] <http://www.hs.fi/ihmiset/a1435202002312>.

Tyrväinen, Helena. 2017. ”Ilmari Krohn and the Early French Contacts of Finnish Musicology: Mobility, Networking and Interaction”. *Res Musica* (9): 45–74. [Tark. 2.3.2024.] https://resmusica.ee/wp-content/uploads/2017/11/rm9_2017_45-74_Tyrvainen.pdf